

Nyt fra Sprognævnet

2003/4 december

Indhold

Artikler

- [Ændrede kommaregler](#)
- [Rigtigt kort](#)
- [Kamouflerede ord fra engelsk](#)
- [Om Mujaffaspillet, Mujaffaer og Brianer](#)
- [Ny pris!](#)

Spørgsmål og svar

- [Ordet evakuere](#)
 - [Sammensætninger med e-: e-læring, eLæring, e-Læring eller elæring](#)
 - [Forkvinde, forligskvinde](#)
 - [Afspin eller afspind](#)
-

Ændrede kommaregler

Af Niels Davidsen-Nielsen

Dansk Sprognævn indstillede efter et møde i nævnets repræsentantskab 3.10.2003 til kulturministeren at de to nuværende kommasystemer erstattes af ét kommasystem. Både kulturministeren og undervisningsministeren meddelte efterfølgende at de hilser Sprognævnets forslag om ét kommasystem velkomment. Kommasystemet er identisk med reglerne for traditionelt grammatisk komma bortset fra en enkelt valgfrihed.

En fuldt udbygget beskrivelse af dette kommasystem offentliggøres snarest muligt i separat trykt form således at det kan træde i kraft allerede i begyndelsen af 2004. Reglerne vil da erstatte afsnittet om komma (§ 45-57) i Retskrivningsordbogen af 2001 og vil blive indføjet i den kommende udgave af ordbogen (2006).

Hovedprincipperne for den foreslåede kommatering er som følger:

Der sættes komma i opremsninger

- Han købte sild, ost og mælk.

Der sættes komma ved selvstændige sætningsdele (forklarende og præciserende

tilføjelser)

- Endelig nåede vi frem, trætte og glade.
- Peter Nielsen, anfører for FCK, lover sejr i returkampen.
- Peter Nielsen, der er anfører for FCK, lover sejr i returkampen.

Der sættes komma mellem helsætninger og mellem sideordnede ledsætninger

- Vinden peb, og tordenen rullede.
- At vinden peb, og at tordenen rullede, var ikke til at tage fejl af.

Der kan sættes komma foran ledsætninger

- Jeg ved at han er klog *eller* Jeg ved, at han er klog.
- Jeg sætter mine kommaer som jeg vil *eller* Jeg sætter mine kommaer, som jeg vil.
- Kender du pigen der står i baren? *eller* Kender du pigen, der står i baren?

Der sættes komma efter ledsætninger

- Hvis bygningen forlades efter kl. 18, skal porten låses.
- Jeg sætter mine kommaer som jeg vil, og gider ikke høre mere vrøvl *eller* (jf. regel 4) Jeg sætter mine kommaer, som jeg vil, og gider ikke høre mere vrøvl.
- Pigen der står i baren, er min søster *eller* (jf. regel 4) Pigen, der står i baren, er min søster.

Sprognævnet anbefaler at man undlader at benytte regel 4 om komma foran ledsætninger, dvs. at man som hovedregel undlader at sætte komma foran *at*, *der*, *som* og *hv*-ord (*hvem*, *hvad*, *hvilken*, *hvornår*, *hvorfor* osv.) samt underordningskonjunktioner som *når*, *da* og *fordi*.

Formuleringen under regel 4 skal forstås sådan at den skrivende bør vælge mellem enten at sætte komma foran ledsætninger eller lade være, medmindre kommaet er motiveret af regel 2 (der sættes komma ved selvstændige sætningsdele, herunder parentetiske relatisætninger). Valgmuligheden under regel 4 bør med andre ord gælde for hele teksten, ikke for dens enkelte kommaer.

Myndigheder, virksomheder og institutioner bør i deres sprogpolitik vælge mellem enten altid at sætte komma foran ledsætninger eller helt lade være, medmindre kommaet er motiveret af regel 2.

Niels Davidsen-Nielsen (f. 1937) er professor i engelsk ved Handelshøjskolen i København, formand for Dansk Sprognævn, dr.phil.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Rigtigt kort

Af *Jørgen Nørby Jensen* og *Marianne Rathje*

Hvordan forkorter man *i forbindelse med*? Skrives *it* med store eller små bogstaver? Hvor mange punktummer er der i forkortelsen for *med hensyn til*, og hvad står *wap* egentlig for?

Sådanne spørgsmål om forkortelser, deres retskrivning og deres betydning får Dansk Sprognævn ofte. Derfor har Sprognævnet nu udgivet en ny bog. Den hedder *Rigtigt kort* og afløser Sprognævnets forkortelsesbog fra 1988, *Forkortelser i hverdagen*.

Den nye bog er ajourført i forhold til *Retskrivningsordbogen*, 3. udgave, 2001. Desuden er forkortelser fra tre af Sprognævnets øvrige publikationer taget med. Det drejer sig om *Grammatisk talt. Anbefalede sproglige betegnelser* (Dansk Sprognævns skrifter 24, 1996), *Vejledning i retskrivning af vejnavne* (Dansk Sprognævns skrifter 29, 2001) og *Dansk Sprognævns it-ordliste* (www.dsn.dk, 2001).

Men *Rigtigt kort* indeholder også mange forkortelser som ikke står i de nævnte skrifter. I forhold til forgængeren er *Rigtigt kort* forøget med ca. 175 forkortelser. De nye forkortelser kommer fra mange forskellige områder og afspejler samfundets generelle udvikling de sidste 15 år.

Rigtigt kort indeholder naturligvis ikke alle forkortelser der er kommet ind i sproget siden 1988, men den indeholder en lang række af dem der kan siges at have vundet indpas i almensproget, og som man som sprogbruger kan have brug for at vide hvordan man skriver. Bogen er altså brugsorienteret; den henvender sig først og fremmest til den der skal skrive en forkortelse på den rigtige måde.

Den alfabetiske forkortelsesliste i *Rigtigt kort* kan bruges på flere måder. I en og samme liste kan man slå op under en bestemt forkortelse og få at vide hvad den betyder, eller man kan slå op under det uforkortede ord eller udtryk og se den anbefalede forkortelse. Alle forkortelser i listen er markeret med fed skrift, og det er angivet med en * når en forkortelse er fastlagt i *Retskrivningsordbogen*. Her ses et lille udsnit fra bogen under bogstavet a:

a conto	a c.*
AD*	artdirector
A.D.	anno Domini (<i>i det Herrens år</i>)
ad interim	a.i.
adj.	adjektiv
adjektiv	adj.
adm.	administration; administrativ; administrerende (fx adm. direktør)

Desuden indeholder bogen et indledende afsnit med de samlede retskrivningsregler for forkortelser.

Nye forkortelser

Under indsamlingen af nye forkortelser til *Rigtigt kort* har vi benyttet flere kilder. En af Dansk Sprognævns hovedopgaver er at "indsamle nye ord, ordforbindelser og ordanvendelser, herunder forkortelser", som der står i lov om Dansk Sprognævn, § 1, stk. 2. De indsamlede eksempler fra bl.a. aviser, blade, tv og radio registreres elektronisk i Sprognævnets ordsamlingsdatabase, og citaterne med dem sættes samtidig på kartotekskort i de fysiske samlinger i nævnets lokaler. I samlingerne har vi således kunnet søge efter de forkortelser der er blevet almindelige i sproget i løbet af de senere år. En del af

forkortelserne i *Rigtigt kort* er endvidere blevet undersøgt nærmere (fx med hensyn til brug og hyppighed) i forskellige elektroniske tekstkorporer. Endelig er der de forkortelser som vi er blevet opmærksomme på pga. henvendelser til Sprognævnet. I nævnets svarbaser har vi således kunnet se hvor der i retskrivningen af forkortelser oftest opstår tvivl, og desuden hvilke ord og ordforbindelser spørgerne hyppigst efterlyser forkortelser for.

It-branchen er et af de områder hvor der i løbet af de senere år er sket en kolossal udvikling. Nye fænomener kræver nye betegnelser, og det sætter sig også spor blandt forkortelserne. Her kan - foruden de allerede velkendte *it*, *pc* og *www* - nævnes fx *dos* ('disk operating system'), *pdf* eller *PDF* ('portable document format') og *ikt* ('informations- og kommunikationsteknologi'). Indirekte forbundet med computerverdenen er også en forkortelse som *FAQ* ('frequently asked questions'). Den bruges på hjemmesider med 'ofte stillede spørgsmål' - eller *OSS*, som er den danske betegnelse.

Andre nye forkortelser der knytter sig til den tekniske udvikling, er *wap* ('wireless application protocol', i mobiltelefoni), *dvd* ('digital versatile/video disk') og *sms* ('short message service', også i mobiltelefoni). Sidstnævnte forkortelse kan i øvrigt både bruges som substantiv (*en sms*) og indgå i et verbum (*at sms'e*) og i sammensætninger (*sms-besked*).

På det uddannelses- og arbejdsmæssige område er der også sket forandringer. Nu kan man fx arbejde med *dtp* ('desktoppublishing'), og måske har man taget en *BA* ('bachelor of arts') eller en *BS* ('bachelor of science').

Fra det politiske liv kommer man ikke uden om *EU*, og desuden kan nævnes *MEP* ('medlem af Europa-Parlamentet') og *ØMU* ('Den Økonomiske og Monetære Union').

Betegnelsen *gmo* ('genetisk modificerede organismer') har allerede været anvendt længe inden for genteknologien, dopingproblemet i (cykel)sporten har gjort forkortelsen *epo* ('erythropoietin') kendt, og de sundhedsbevidste kender nok allerede begrebet *BMI* ('body mass index', kropsmasseindeks).

Endelig opfylder en række af de nye forkortelser i *Rigtigt kort* et praktisk behov for forkortede udtryk blandt mange af Sprognævnets spørgere. Det er forkortelser som fx *mvh.* eller *m.v.h.* ('med venlig hilsen'), *ifm.* eller *i forb. med* ('i forbindelse med') og *p.v.a.* ('på vegne af'). Forkortelserne følger de gammelkendte mønstre fra fx *mht.* eller *m.h.t.* ('med hensyn til'), *iht.* eller *i henh. til* ('i henhold til') og *p.m.v.* ('på ministerens vegne').

Ændrede forkortelser

Et lille antal forkortelser (ca. 25) er blevet ændret i forhold til den seneste udgave af Sprognævnets forkortelsesbog fra 1988. Med to nye retskrivningsordbøger i tidsrummet er der kommet ændringer som især har at gøre med store og små bogstaver: Flere forkortelser der før var med store bogstaver i Retskrivningsordbogen, er nu med små bogstaver, fx *AIDS* - > *aids*, *PC* - > *pc* og *ID* - > *id*-. Derfor er disse forkortelser selvfølgelig også ændret i forkortelsesbogen. De forkortelser som nu skal skrives med små bogstaver, er forkortelser som i de mellemliggende 15 år (siden den seneste forkortelsesbog fra Sprognævnet) er blevet så almindelige at vi ikke længere tænker på at det er forkortelser.

Og derfor er der ikke længere grund til at skrive med store bogstaver.

Ud over de ændringer af forkortelser som Retskrivningsordbogen har ført med sig, er især to typer af forkortelser ændret. Det drejer sig for det første om forkortelser som er *besluttet* ændret af en institution el. lign. Det er fx forkortelsen for 'folkeskolens afgangsprøve', tidligere *FA*, nu *FSA*, og 'folkeskolens udvidede afgangsprøve', tidligere *FUA*, nu *FSU*.

For det andet er de ændrede forkortelser typisk forkortelser hvor der i praksis af de danske sprogbrugere *bruges* en anden forkortelse end den tidligere anbefalede. Vi kan fx nævne forkortelsen for 'marts', som i den tidligere forkortelsesbog var *mrs.* og nu er *mar.* Der er flere gode grunde til at ændre *mrs.* til *mar.* Først og fremmest er det som sagt *mar.* der bruges af sprogbrugerne; vores undersøgelser viser at *mrs.* meget sjældent bruges - om 'marts' i hvert fald: *mrs.* bruges om 'fru' på engelsk.

Et andet argument for *mar.* er at de øvrige måneder (dog ikke *maj*) forkortes på denne måde: de tre (eller fire, jf. *sept.*) første bogstaver og et punktum, jf. *jan.*, *feb.*, *apr.* osv.

Udgåede forkortelser

Udviklingen siden 1988 har bevirket at visse forkortelser er blevet uaktuelle. Den 1. januar 2002 indførte 12 af de daværende 15 EU-lande euroen som fælles valuta. Dermed forsvandt en lang række nationale valutaer, og forkortelser som *bfr.* ('belgisk(e) franc(s)'), *DM* ('Deutsche Mark') og *NLG* ('nederlandsk(e) gylde(n)') er derfor ikke at finde i *Rigtigt kort*. I stedet kan man finde forkortelsen *EUR* (den internationale valutakode for 'euro') og det særlige eurotegn €. Et flertal af danskerne stemte som bekendt nej til den fælles valuta, og man kan derfor stadig slå forkortelserne *DKK*, *dkr.* og *kr.* op i *Rigtigt kort*.

Enkelte andre forkortelser er taget ud fordi de dækker over begreber der ikke længere er på samfundets dagsorden. Det gælder fx *ØD* ('økonomisk demokrati') og *BFU* ('betalt frihed til uddannelse').

Endelig kan fx nævnes de forældede karakterbetegnelser *mg* ('meget godt'), *g* ('godt'), *mdl* ('mådelig') og *tg* ('temmelig godt'). Nu anvender man jo 13-skalaen overalt i undervisningssystemet. Dog er forkortelsen *ug* ('udmærket godt') bevaret. Det skyldes at den stadig bruges - dog ikke som en karakter i egentlig forstand, men i betydningen 'rigtig godt': "Hun klarede opgaven til *ug*".

Jørgen Nørby Jensen og Marianne Rathje (red.): *Rigtigt kort. Anbefalede forkortelser*, Gyldendal 2003. Dansk Sprognævns skrifter 30. 120 sider, 65 kr. Kan købes hos boghandlerne.

Marianne Rathje (f. 1973) er ph.d.-stipendiat i Dansk Sprognævn.

Jørgen Nørby Jensen (f. 1971) er videnskabelig medarbejder i Dansk Sprognævn.

Spørgsmål og svar

Ordet *evakuere*

Spørgsmål: Kan man bruge ordet *evakuere* både om at evakuere bygninger i betydningen 'at tømme' og om at evakuere mennesker i betydningen 'at flytte/at fjerne' ?

Svar: Ordet *evakuere* betyder 'fjerne tropper, udstyr el. civilbefolkningen fra et område der er truet af krig eller naturkatastrofer' (Nudansk Ordbog med etymologi, 2. udg., 2001); det kommer af det latinske *evacuare*, 'tømme', der er en afledning af *vacuus*, 'tom'.

Evakuere kan bruges både om steder og om mennesker. Den almindeligste brug synes i dag at være om mennesker. Således bruges *evakuere* om mennesker i 43 af 50 forekomster i Korpus 2000, en elektronisk samling af skriftsproglige tekster, mens det i de resterende 7 er brugt om steder.

I eksemplerne i Nudansk Ordbog med etymologi bruges *evakuere* udelukkende om mennesker: *Man overvejer at evakuere befolkningen pga. voldsomme oversvømmelser, kvinder og børn blev evakueret fra den krigstruede zone.* Sådan har det imidlertid ikke altid været: I ældre udgaver af Nudansk Ordbog kan man se *evakuere* brugt om steder. I udgaverne fra 1953 til 1964 gives eksemplet: *Byen skal evakueres under en krig.* I udgaverne fra 1967 til 1992 gives der ingen brugseksempler, mens der under definitionen skrives snart 'jf. rømme' snart 'jf. tømme', hvilket jo antyder at det bruges om steder. Først med udgaven fra 1997 optages de ovenfor citerede eksempler om *befolkningen* og *kvinder og børn.*

Jørgen Bang har taget spørgsmålet op i *Svære Ord*, 1965, hvor der fortælles om en læserbrevsskriver som ikke mente at det kunne være rigtigt at *evakuere* kunne bruges både om *Zagreb* og om *beboerne i Zagreb.* *At evakuere en by, et hus eller en fæstning vil vel sige, at de tømmes for beboere, og at man ikke kan tale om at evakuere selve beboerne.* Bang kan godt forstå tvivlen, for *evakuere* betyder jo oprindeligt *tømme*, men hans konklusion er at ordet kan bruges i begge betydninger, ligesom man både kan *tømme en flaske* og *tømme vandet af centralvarmeanlægget.*

I Ordbog over det Danske Sprog, bd. 4, 1922, gives dels den almensproglige betydning: 'fjerne noget fra et sted (for at skaffe plads); rydde; tømme'; dels to områdespecifikke: I militær sprogbrug finder man således 'fjerne tropper (fra et besat område o.l.), især således at de medfører alt materiel'. *Vi (maatte) evacuere bemeldte Batteri og fornagle Kanonerne.* (Brev 11/9 1807, Historiske Meddelelser om København, I). I medicinsk sprogbrug, især mht. forhold på militærlazaretter o.l. finder man 'overføre de syge til en anden afdeling, et andet lazaret (for at skaffe plads)': *De andre Lazaretter omkring i Landet blev nedlagte, idet de sidste Saarede derfra evacueredes til Frederiksberg (slot)* (H.R. Hiort-Lorenzen: Erindringer fra Sønderjylland, 1919), *Jeg var paa et herværende Hospital under Epidemi. Det eneste det gjaldt om for alle, var at faa evakueret Senge* (Otto Rung: Paradisfuglen, 1919).

I almensproget ser det således ud som om den almindeligste brug af *evakuere* har ændret sig fra at *evakuere stedet* til at *evakuere personerne* - og at den måske nu er ved at ændre sig tilbage igen. I mere specifikke sprogbrugsområder ser det på den anden side ud som

om de to forskellige brug længe har eksisteret parallelt.

JT

Sammensætninger med e-: *e-læring*, *eLæring*, *e-Læring* eller *elæring*

Spørgsmål: Hvordan skrives ord der begynder med e-, fx *e-dag*, *e-handel*, *e-læring*, *e-learning* og lignende? Man ser dem ofte med lille e og så stort bogstav som indledning til resten af ordet: *eLæring*, og både med og uden bindestreg mellem e'et og resten af ordet. Jeg foretrækker selv at skrive med lille e (også efter punktum), bindestreg og så stort bogstav: *e-Læring*. Begrundelsen er at e'et bliver brugt som et ikon ligesom @ (snabel-a), der jo aldrig skrives med stort. Hvad er rigtigt?

Svar: Sammensatte ord der begynder med e- i betydningen *elektronisk*, har altid bindestreg mellem e- og andet led i sammensætningen fordi e- er en forkortelse, se fx opslagene om *e-bog*, *e-brev*, *e-handel*, *e-mail*, *e-maile*, *e-post* i Retskrivningsordbogen, 3. udgave, 2001, og § 63 i retskrivningsreglerne, der siger at der bruges bindestreg i sammensætninger med forkortelser.

Der er ikke noget grundlag i de danske retskrivningsregler for at skrive med stort inde i et ord, ligegyldigt om det er et nyt ord eller ét der har gammel hævd i sproget. I en dansk tekst bør det derfor hedde: *e-læring*, *e-learning*. Efter punktum skrives de r med stort begyndelsesbogstav efter de almindelige regler: *E-læring*, *E-learning*.

Forskellen mellem @ og e- er at snabel-a'et ikke er et bogstav, og at valget mellem stort og lille derfor ikke kommer på tale, lige så lidt som ved &-tegn og §-tegn. E'et i ord som *e-mail*, *e-post*, *e-læring*, *e-handel* er som nævnt en forkortelse, nemlig for *elektronisk* eller *electronic*, selv om disse ord er adjektiver, der normalt ikke bruges som første led i et sammensat ord. E'et er med andre ord et bogstav, og derfor gælder de almindelige retskrivningsregler, som jo siger at der skrives med stort efter punktum.

OR

Forkvinde, forligskvinde

Spørgsmål: Med hvilken motivering har Dansk Sprognævn godkendt *forkvinde* og *forligskvinde* som betegnelse for en kvindelig formand, hhv. kvindelig forligsmand?

Efter *min* mening er der i vort sprog en række betegnelser, hvor den ene del af ordet ganske vist er *mand* eller *herre*, men som nu om dage ikke har relation til køn, fx *mandskab*, *mandsopdækning*, *i mands minde* og *bygherre*.

Konsekvensen af Sprognævnets godkendelse, som formentlig er sket i et misforstået ønske om ligestilling af kønnene, må være at f.eks. en kvindelig vognmand tituleres *vognkvinde* og en kvindelig matros *søkvinde*. Og fru Jensen, der som *forkvinde* lige har holdt *kvindetal* over medlemmerne i husmoderforeningen, må vel også kunne miste *damedømmet* over sin bil, fordi hun vil undgå at påkøre en *dameløs* kat? Det har hun ikke gjort i *kvindes* minde.

Svar: Retskrivningsordbogen, 3. udgave, 2001, har 15 opslagsord der har *-kvinde* som andet

sammensætningsled, nemlig:

dannekvinde, foregangskvinde, forkvinde, forligskvinde, forretningskvinde, huldrekvinde, ophavskvinde, rådkvinde, sportskvinde, statskvinde, talskvinde, tillidskvinde, troldkvinde, trælkvind, videnskabskvinde

Knap 200 opslagsord har *-mand* som andet led, nemlig:

adelsmand, afholdsmand, aldersformand, altingsmand, altmuligmand, alvorsmand, amtmand, andenstyrmand, ankermand, arbejdsmand, attentatmand, avindsmand, bagmand, banemand, bedemand, bedstemand, befalingsmand, begmand, betjentformand, bolsmand, bondemand, bo reformand, brandmand, brormand, buskmand, bussemand, bylandmand, bøhmand, bådsmand, dannebrogsmænd, dannemand, domsmand, donkeymand, drabsmand, dressmand, dæksmand, dørmand, eftermand, ejermand, embedsmand, enkemand, fagmand, farmand, finansmand, fjerde mand, flovmand, flyttemand, fløjmand, folketingsmand, forbrugerombudsmand, foregangsmand, forligsmand, formand, forretningsmand, forstmand, fragtmand, franskmand, fritidslandmand, frømand, fællestillidsmand, færgemand, fæstemand, førstemand, førstestyrmand, gærningsmand, gruppeformand, græsenkemand, guttermand, gårdmand, handelsmand, havmand, herremand, hipomand, hirdmand, hjemmelsmand, hovedmand, husmand, hvermand, hædersmand, høvedsmand, ildgerningsmand, jernmand, jordemodermand, jordemormand, julemand, jung mand, jægersmand, kagemand, kendtmand, klabaütermand, knokkelmand, knudemand, kontaktmand, købmand, lagmand, landmand, landsmand, langemand, lensmand, levemand, ligemand, lirekassemand, lygtemand, lægmand, medicinmand, mellemmand, menigmand, middelmand, morganmand, motormand, murerarbejdsmand, muselmand, muskelmand, mælkemand, mærkesmand, mørkemand, målmand, natmand, nissemand, nordmand, nullermand, næstformand, oldermænd, ombudsmand, ophavsmand, opmand, orlogsmand, overmand, overvismand, patientombudsmand, plovmand, privatmand, pølsemand, redningsmand, retsformand, riddersmand, rigmand, rigsombudsmand, rorsmand, rådmand, rådsformand, sandemand, sandwichmand, selskabsmand, sendemand, shippingmand, sidemand, sidstemand, sjakformand, skovgangsmand, skraldemand, skønsmand, snemand, spillemand, sportsmand, sprællemænd, spåmand, statsmand, stiftamtmand, stimand, stormand, stortingsmand, stråmand, stuntmand, styrmand, supermand, syns- og skønsmand, synsmand, sysselmand, sædemænd, sømand, talsmand, tillidsmand, tissemand, tjenestemand, tredjemænd, troldmand, træmand, trøstermand, tækkemand, tømmersmand, udkigsmand, udkiksmand, undermand, vagtmand, vandmand, venstremænd, verdensmand, videnskabsmand, vildmand, vismand, vognmand, voldgiftsmand, voldsmand, vurderingsmand, ægtemand

Det at disse ord findes i Retskrivningsordbogen, er på ingen måde udtryk for at Sprognævnet har godkendt dem, kun at nævnet har konstateret at de findes i det danske sprog og faktisk bliver almindelig brugt af dansktalende og -skrivende, og at nævnet derfor har fundet det rimeligt at give anvisning på hvordan de skrives.

Dansk Sprognævn har hverken ret eller pligt til at godkende ord eller blande sig i spørgsmålet om kønnes ligestilling. Man kan læse om anvendelsen af ord som *forkvinde*

og *forligskvinde* i et par artikler af Pia Jarvad, mest omfattende i 'Bedepiger, styrk vinder og formandinder' i *At færdes i sproget*, Gyldendal 1975, og noget kortere i 'Formand eller forkvinde?', Nyt fra Sprognævnet 1989/3.

OR

Afspin eller afspind?

Spørgsmål: Min chef har deltaget i et møde hvor ordet *afspin(d)* pludselig blev det store diskussionsemne. Ordet var anvendt i en sætning af typen *X er et afspin(d) af Y*, og mit gæt er at der er tale om en noget uheldig oversættelse af det engelske *spin-off*. Diskussionen drejede sig dog om stavemåden, nærmere bestemt om *afspin(d)* staves med eller uden d. Kan Sprognævnet hjælpe?

Svar: Vi er ikke tidligere stødt på ordet *afspin(d)*, men du har nok ret i at der er tale om en fordanskning af *spin-off*.

Ifølge Pia Jarvad: Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998, 1999, er *spin-off* første gang registreret i en dansk kilde i 1972, og ordet har været med i Retskrivningsordbogen siden 1996. Det bruges i betydningen 'biprodukt; produkt el. viden opnået under løsning af en anden, typisk mere omfattende opgave ... ; opfølgning, fx en tv-udsendelse affødt af en tidligere', jf. Dansk Fremmedordbog, 2002. Engelskordbøgerne oversætter tilsvarende *spin-off* med 'indirekte udbytte el. virkning; biprodukt; aflægge r'. Et konkret eksempel på et spin-off-produkt kunne være Dansk Sprognævns Baglænsordbog fra 1988. Bogen er en baglænsalfabetiseret version af Retskrivningsordbogen fra 1986.

Hvis man vil bruge ordet *afspind*, er det nok mest oplagt at skrive det med d. Tilsvarende skrives også fx *hjulspind* og *spinde* (i betydningen 'rottere') selvom begge ord er dannet efter engelsk *spin*. Et yderligere aspekt er at de fleste ord med *af-* får en d ansk stavemåde. Det vil i dette tilfælde sige *-nd* i sammensætningens andetled.

I øvrigt kendes også verbet *afspinde*. Ordbog over det Danske Sprog, bd.1, 1919, oplyser at det dels kan betyde 'forbruge (uld og lign. på en rok) ved spinding', dels 'blive færdig med at spinde'. Imperativen og det tilsvarende verbalsubstantiv af dette ve rbum ville være *afspind*, men forvekslingsmulighederne med det ord du spørger til, er næppe store. Under alle omstændigheder er det tvivlsomt om *afspind* isoleret set vil blive forstået af ret mange.

JNJ

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Kamuflerede ord fra engelsk

Af Arne Hamburger

Det er ikke til at se det hvis man ikke lige véd det, og det er heller ikke til at høre, nemlig

at tilsyneladende heldanske ord som de følgende bygger på helt eller delvis enslydende engelske ord: *folder*, *internet*, *lilleput*, *palle*, *puslespil* og *stand* (neml ig på en udstilling eller lignende).

Ordet folder

En folder er ikke med i Ordbog over det Danske Sprog, bind 5 (1923), derimod i ordbogens supplement, bind 3 (1997), med forklaringen 'sammenfoldet tryksag, brochure' og med ældste citat fra en bog om reklame som udkom i 1930:

den almindelige Reklametryksag (f. Eks. den moderne "folder")

Mærk at *folder* er med lille førstebogstav, modsat de to andre substantiver (navneord) i citatet. Det er naturligvis fordi ordet kommer fra engelsk, sådan som ordbogen også oplyser.

Om hvordan ordet udtales, står der i en bog om reklame fra 1937 at det oprindeligt amerikanske ord undertiden udtales "paa bredt Dansk: en Faaller".

Endnu i bøger fra 1940'erne er flertalsformen af ordet med engelsk endelse: *Folders* (1944), *folders* (1948) (alt ifølge det ovennævnte ordbogsbind).

I 1964 fik Sprognævnet følgende spørgsmål i telefonen: "Findes ordet *folder* i dansk, og hvordan udtales og bøjes det?" En medarbejder i nævnets sekretariat svarede: "Ja, det har været optaget i fremmedordbøger siden 1930'erne .. Selvom vi har fået ordet fra engelsk, knytter det sig i udtryk og indhold så nært til det danske *at folde* at der ikke er ringeste grund til at bevare engelsk udtale og bøjning, skønt nogle gør det".

I Sprognævnets retskrivningsordbog har der siden 1955 stået at bestemt form ental er *folderen* og ubestemt form flertal *foldere* (ordet var ikke med i 1955-ordbogens forgænger, sidste optryk 1946).

I Den Store Danske Udtaleordbog (1991) er hovedudtalen af *en folder* den som Sprognævnet rådede til i 1964, altså ligesom andet sammensætningsled i *pressefolder*, men ordbogen føjer til at især unge udtaler det så det rimer på engelsk *older* 'ældre'.

Da ordroden i engelsk *to fold* staves nøjagtig som den i dansk *at folde*, omend d'et udtales på engelsk og ikke på dansk, kunne engelsk *folder* glide lige ind i dansk, så det ikke er til at se - og hos de fleste heller ikke til at høre - at ordet stammer fra engelsk.

Ordet internet

Man kan hverken se eller høre at vi har ordet *internet* fra engelsk. For førsteleddet, *inter-* (fra latin *inter* 'mellem'), har vi kendt i århundreder, og *net* har været brugt på dansk siden omkring 1700 (før: *ned*).

Det er anderledes på norsk og svensk. Norsk har *internett*, fordi *et nett* skrives med dobbelt -t, da norsk modsat dansk principielt bruger dobbeltkonsonant efter kort, trykstærk vokal også sidst i et ord (fx også *takk* og *natt*), mens dansk kun gør det når d er kommer en vokal efter, fx *takken*, *nætter*. Engelsk følger samme princip som dansk, så det

engelske ord *net* staves kun med ét *t* ligesom *get*, *hot* osv. Derfor gled *internet* uden videre ind i dansk - helt uden engelske kendetegn.

På svensk hedder *et net ett nät*, med lang æ-lyd. Og i det sprog har man valgt at overføre det engelske ord uændret: *internet* (modsat altså norsk). Det udtales så det rimer på fx *ett sätt*. Skrivemåden med ét *t* bryder med det princip som svensk har fælles med norsk: dobbeltkonsonant efter kort, trykstærk vokal, enten der kommer en vokal efter eller ikke.

Ordet lilleput

Også ordet *lilleput* virker helt dansk, men det går tilbage til engelsk *Lilliput*. Det forekommer i Jonathan Swifts roman *Travels by Lemuel Gulliver*, 1726. Allerede 18 år efter var det på dansk omdannet til *Lilleput* (i Holbergs *Moralske Tanker*), selvfølgelig på grund af vores ord *lille*. Den officielle retskrivningsordbog havde dog endnu i 1946 kun valgfrihed mellem *Liliput* og *Lilliput*. Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn, 1955, har derimod kun *lilleput*. Efter Holberg har formen *lille-* i ordet *lilleput* været brugt af N.F.S. Grundtvig, B.S. Ingemann, Jens August Schade og mange andre.

Når ordet *lilleput* virker så dansk, er det også fordi andetleddet *-put* leder tanken hen på *en putte*, et ord som har kunnet bruges om et lille barn og om en ung mand. *Putte* (skrevet med stort første bogstav) er jo kendt som kælenavn.

Ordet *lilleput* fik i 1950'erne en ny brug: om en drengboldspiller (Pia Jarvad: *Nye Ord*, 1999). Af dét udviklede sig så *miniput* (om drengboldspillere fra 7 til 10 år) og *mikroput* (6-8 år).

Da norsk (bokmål) har *lille* og svensk har *lilla*, svarer dansk *lilleput* til norsk og svensk *lilleputt* (nynorsk *litleputt* eller *lisleputt*), så den samme omdannelse af engelsk *Lilli-* er altså sket i disse sprog. I sprog som hverken har *lille* eller *lilla* i be tydingen 'little', er det engelske *-i* i anden stavelse bevaret, fx tysk *Liliputaner* og fransk *lilliputien*.

Ordet palle

Ordet *palle* er nok særlig kendt i det sammensatte ord *lastpalle*, og umiddelbart er det ikke til at se at det er det engelske ord *pallet* som ligger bag.

Efter anden verdenskrig blev det almindeligt at bruge (last)paller (jf. Nyt fra Sprognævnet 2003/2, s. 12), og da fænomenet kom fra den engelsktalende verden, brugte man i begyndelsen det engelske ord. Det var upraktisk at have i dansk, for hvordan skal d et udtales (som *en palet*?) og bøjes i bestemt form og i flertal? Et udvalg under Terminologicentralen (nedlagt i 1960, hørte under Akademiet for de Tekniske Videnskaber) rådede i 1956 til at bruge ordet *lastpalle* i stedet, også fordi norsk tilsvarende havde *lastepall* og svensk *lastpall*. Sprognævnet sluttede sig til denne tilråkning. Og i bogen *Nordiske sprogproblemer 1961 og 1962* (trykt 1963) tog nævnet i en liste over nye ord i dansk både *lastpalle* og *palle* med og bemærkede dér at *lastpalle* var brugt i 1959 i en lov, og at *Nudansk Ordbog* i sin 3. udgave, 1962, forklarede *palle* som en "lav, flad bænk til at anbringe og transportere varer på". Siden 1986 har ordene været med i Retskrivningsordbogen. Pudsigt nok har norsk *palle-* som første sammensætningsled, fx

pallegods.

Det var meget heldigt at Terminologicentralen dengang valgte *palle* og ikke det ord *pald* eller *pal* (udtalt med kort a) som var med i Ordbog over det Danske Sprog, bind 16, 1936, med betydninger som 'bænk' og 'forhøjning', selvom svensk og norsk har *pall*, for dansk kan som tidligere nævnt ikke have dobbeltkonsonant når der ikke kommer en vokal efter, og *pald* ville have givet os endnu et ord med stumt *d* - og *pal* uden *d* ville have givet tvivl om udtalen. Desuden dukkede verbet *at palle* op med betydningen 'at anbringe noget på en palle'. Også dette ord har været med i Retskrivningsordbogen siden 1986 sammen med *palning*. Ordbogen har dog også synonymerne *palletere* (efter engelsk *palletize*) og *palletering* med. De er upraktiske fordi man kan komme i tvivl om ét el ler to *l*'er og ét eller to *t*'er.

Ordet puslespil

Puslespil er et ord som virker helt igennem dansk. Når man så i tyske og franske tekster ser at fænomenet på disse sprog hedder *ein Puzzle* og *un puzzle*, undrer man sig.

Puslespil er nok det mindst påfaldende eksempel på et kamoufleret lån fra engelsk - i hvert fald af de her nævnte. For resten kunne man endnu i 1927 i en bog møde stavemåden *Puzzlespil*, så der var i al fald én som var klar over at ordet ikke helt og holden t var født dansk.

Når den engelske betegnelse *puzzle* (som kan betyde 'gåde') på dansk blev til *puslespil* (engang i 1800-årene), er det selvfølgelig fordi vi i forvejen havde *at pusle* (især i forbindelsen *at pusle med noget*), et ord som hverken på udtryks- eller indholdssid en lå fjernt fra det engelske ord. Ifølge Ordbog over det Danske Sprog (bind 17, 1937) kan *pusle* bruges om at arbejde småt, lempeligt med noget, fx for at bringe det i orden, småsyste med noget.

Stand - på en udstilling e.l.

Mon der længere er nogen som er klar over at vi har betegnelsen *stand* om en stand på en udstilling e.l. fra engelsk? Men hvis man møder det franske, men helt engelsk udseende ord for samme fænomen, *stand*, udtalt på en fransk måde (som om det stavedes "stande", altså som rim på fx *une bande*), kan man få en mistanke. Ifølge Ordbog over det Danske Sprog, bind 21, 1943, kunne *Stand* i denne særlige brug hedde *Stand*s i flertal - således i Politiken i 1925, i B.T. i 1933 - og ofte have engelsk udtale; ingen af de lene forekommer vel mere, men endnu Retskrivningsordbog, Udgivet af Dansk Sprognævn, 1955, gav valgfrihed mellem flertal *stande* og *stands* i betydningerne 'stade' og 'bord'. Med Retskrivningsordbogen fra 1986 blev *stande* eneste flertalsform i betydningen 'stadeplads', så nu er den engelske oprindelse helt skjult.

Arne Hamburger (f. 1921) er fhv. seniorforsker i Dansk Sprognævn, cand.jur.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Om Mujaffaspillet, Mujaffaer og Brianer

Af Margrethe Heidemann Andersen

I sommeren 2000 blev det såkaldte perkerspil lanceret af Danmarks Radios ungdomsredaktion Uland. Perkerspillet er en stereotyp fremstilling af en ung mandlig indvandrer (Mujaffa) der iført netundertrøje og guldkæde "cruiser" rundt i Københavns gader i en B MW. BMW'en udstyres i spillets begyndelse med så meget ekstraudstyr i form af fx guldbelagte fælg og imiteret læder på sæderne som man har råd til, hvorefter køreturen kan begynde. På køreturen skal man sammen med Mujaffa hente så mange point som muligt ved at samle guldkæder, score danske lyshårede piger og hilse på så mange af Mujaffas fætre som man kan nå. Alt efter hvor mange guldkæder og piger man har scoret undervejs, og hvor mange fætre man har hilst på, afgøres det ved spillets slutning om man ender som grønthandler, lokal bandeleder eller gangsterboss.

Fra Mujaffaspil til almensprog

Spillet medførte en del debat i medierne, bl.a. om hvad man kan tillade sig at kalde indvandrere, og om spillets fremstilling af indvandrere var udtryk for sjov satire eller racediskrimination. Debatten medførte at spillet tog navneforandring til Mujaffaspillet, men på trods af henvendelser fra Nævnet for Etnisk Ligestilling og Dokumentations- og Rådgivningscentret for Racediskrimination blev spillet hverken ændret eller fjernet fra DR's hjemmeside, hvor det stadigvæk findes.

Det er svært at sige hvor meget spillet har rykket ved debatten om indvandrere i Danmark, men rent sprogligt er der tilsyneladende sket det at endnu en betegnelse for indvandrere fra fjernere kulturer er på vej ind i sproget, nemlig "Mujaffa".

I en kronik i Information 31. oktober 2000 skrev en ung stud.mag. om sit syn på integrationen af indvandrere. I kronikken stod der bl.a.: "Ord er der nok af, både for og imod. Og der kommer nye til. Symboler på at vi alligevel er ret gæstfri på vores ø: Gæstearbejdere, andengenerationsindvandrere, folk af fremmed herkomst, flygtninge, perkere, mujaffaer, asylansøgere, nydanskere, 2.g.'ere... Listen kunne fortsætte i det uendelige, alt efter humør og kultur. De er dog stadig ikke en del af vores kultur. De er ikke en del af "os-gruppen". De tilhører en fremmed gruppe, som vi ikke rigtig ved, hvad vi skal stille op med".

Bortset fra at "Mujaffa" står ved siden af "perker", tyder citatet ikke på at "Mujaffa" er en specielt nedsættende betegnelse. En anden avisartikel (fra Information 16. marts 2001) viser dog at "Mujaffa" kan bruges nedsættende. Artiklen tager udgangspunkt i de såkaldte Big Brother-udsendelser, hvor en mand af dansk oprindelse i en episode kaldte en anden deltager, en ung mand med iranske rødder, for en "Mujaffa". Selvom danskeren forsvarede sig med at det var sagt i morskab, blev det af den unge mand opfattet som racistisk. Måske har han opfattet det at blive kaldt "Mujaffa" som at blive slået i hartkorn med den bestemte indvandrerstype som Mujaffaspillet fremstiller. Måske har han bare opfattet det som endnu en hentydning til ikke at være en del af "os-gruppen". Uanset hvad der ligger bag, blev bemærkningen taget ilde op.

Jens, Børge, Brian og Mujaffa

Det der adskiller "Mujaffa" fra andre betegnelser for indvandrere, er at det egentlig er et personnavn. Det er ikke et ukendt fænomen i dansk at visse personnavne i større eller mindre udstrækning mister deres navnekarakter og bliver appellativer. Som ofte st får de da en negativ klang. Et af de få eksempler på at et personnavn kan bruges appellativisk med positiv betydning, er drengenavnet Jens, der siden 1850 har kunnet bruges om danske soldater ("de danske Jenser").

I 1960'erne var drengenavnet Børge så udbredt som appellativ at professor Erik Hansen karakteriserede det som en sproglig joker: Det kunne antage en hvilken som helst værdi. Dels bevægede det sig frit mellem ordklasserne: "han er en Børge", "det er ret Børge", "denneher er virkelig på Børge", "han er nu noget børget", "så børgede jeg ham en mellem øjnene", dels kunne betydningen af ordet være vanskelig at gennemskue. En "Børge" kunne således både være et dumt svin og en flink fyr (Magister Stygotii betænkn inger over det danske sprog, Hans Reitzels Forlag, 1972, s. 77).

Børge bliver i dag ikke brugt meget, hverken som proprium eller appellativ. I nutidsdansk er det i stedet drengenavnet Brian der bliver brugt, men det kan til forskel fra Jens og Børge kun bruges negativt. En "Brian" er en ung mand, formentlig en kommende social taber, der (alt for) ofte snakker i mobiltelefon, og som elsker at køre stærkt i gamle rustne biler. Også sammensætninger med "Brian" er negativt ladet. En "Brianbil" er en gammel, rusten bil med en masse smart ekstraudstyr (lidt ligesom Mujaffas B MW), og en "Brianfraktur" er det brud der kan opstå i mellemlånden hvis man har været oppe at slås (Politikens Slangordbog, 6. udg., 2001). Noget kunne dog tyde på at Brian måske er ved at miste sin negative betydning og i stedet er på vej til at blive neutral. Brians afløser kunne i stedet være Johnny der ifølge Slangordbogen er en lidt nyere betegnelse for en social taber.

Når "Mujaffa", som i det følgende eksempel fra Politiken 23. september 2001, bruges som en parallel til personbetegnelsen "Brian", er det ikke positivt ment. I eksemplet, der stammer fra et interview med forskellige muslimer i Danmark, siger en 20-årig mand: "Man bliver nødt til at være opmærksom på, hvordan man virker på folk. Jeg prøver at lade være med at ligne en Mujaffa - en arabisk 'Brian'-. Jeg går meget op i at være flink og lade være med at kigge folk lige i øjnene". Heller ikke i det næste eksempel, denne gang fra Jyllands-Posten 9. februar 2002, er der noget positivt i at være en "Mujaffa". I eksemplet klager en mand i et læserbrev over at taxaerne i Busgaden i Århus kører for stærkt og dermed er til fare for folk der står og venter på bussen. Læserbrevet afsluttes med følgende sætning: "Århus Taxa og Århus minitaxi kunne i det mindste fortælle chaufførerne, at man ikke kører gennem Busgaden som Brian eller Mujaffa".

Er Mujaffa en nedsættende personbetegnelse?

De fleste vil formentlig være enige i at der ikke er noget positivt i at være en "Brian". At være en arabisk "Brian" - altså en "Mujaffa" - kan dermed heller ikke være positivt. Om det ligefrem kan betegnes som nedsættende at kalde en anden person for "Mujaffa", som det

skete i Big Brother-udsendelsen, er lidt sværere at afgøre. Det kan være sagt i al venskabelighed eller i morskab, men det kan også være sagt for at provokere eller markere afstand. Meget afhænger af hvem der siger det og med hvilke intentioner.

Man kan sammenligne "Mujaffa" med "perker". Ligesom "perker" kan bruges som identitetsmarkør i indvandrer kredse (se Nyt fra Sprognævnet 2001/3), kan "Mujaffa" formentlig også fungere som identitetsmarkør. Og så gælder der de samme regler som for alle andre slangprægede betegnelser for minoritetsgrupper: Man skal selv tilhøre gruppen eller i hvert fald have meget stærke tilknytninger til gruppen for at kunne bruge disse betegnelser. Det er o.k. at kalde andre "perker" eller "nigger" hvis man selv er af arabisk eller afrikansk oprindelse. Men er man ikke det, skal man passe gevaldigt på. Det vil oftest blive opfattet som nedsættende af de personer betegnelserne bruges om, og derfor bør man som hovedregel undgå at bruge betegnelser som "perker" og "Mujaffa".

Margrethe Heidemann Andersen (f. 1971) er forskervikar i Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Ny pris!

Fra og med 2004 vil abonnementsprisen for en årgang af Nyt fra Sprognævnet på grund af forøgede produktionsomkostninger stige fra 60 til 75 kr.